

ელექტროენერჯით ვაჭრობა ორგანიზებულ ბაზარზე საქართველოში (შედარება ევროპულ გამოცდილებასთან)

აკაკი განერელია LL.M.
თამარ ბარსონიძე

I. ორგანიზებულ ბაზარზე ვაჭრობის ზოგადი მიმოხილვა

2019 წლის 20 დეკემბერს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „ენერჯეტიკისა და წყალმომარაგების შესახებ“ საქართველოს კანონი (შემდგომ – კანონი), რომლითაც ჩანაცვლდა 22 წლის წინ მიღებული „ელექტროენერჯეტიკისა და ბუნებრივი გაზის შესახებ“ საქართველოს კანონი. კანონმა თვისებრივად შეცვალა საქართველოს ენერჯეტიკის, განსაკუთრებით – ელექტროენერჯეტიკის სექტორში წლების განმავლობაში მოქმედი სტრუქტურა. კანონით მნიშვნელოვნად იქნა გაზიარებული ევროპული გამოცდილება, რომელიც, თავის მხრივ, ყველაზე მკაფიოდ ევროკავშირის მესამე ენერჯეტიკულ პაკეტში¹ აისახა.

აღსანიშნავია, რომ ევროპაში ელექტროენერჯით ვაჭრობა პირველმა 1993 წელს ნორვეგიის ბირჟამ (Nordic Exchange) – Nord Pool-მა (NASDAQ OMX Commodities, Nord Pool Spot)² განახორციელა, რის შემდეგაც ამ პროდუქტით

ვაჭრობა ევროპის მასშტაბით მეტად პოპულარული გახდა.

კანონის უმნიშვნელოვანესი სიახლეა საბითუმო ბაზრის ერთ-ერთი კომპონენტის – ელექტროენერჯის ორგანიზებული ბაზრების ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული დებულებები. ამასთანავე, კანონის თანახმად, საბითუმო ბაზრის სეგმენტები და ელექტროენერჯის ბაზრის მოდელთან დაკავშირებული სხვა ზოგადი საკითხები, მათ შორის, ძირითადი საჯარო მომსახურებების ორგანიზების წესი, „ელექტროენერჯის ბაზრის მოდელის კონცეფციით“ (შემდგომ – კონცეფცია)³ წესრიგდება.

საკუთრივ საბითუმო ბაზარი მოიცავს დღით ადრე, დღიურ, ორმხრივი ხელშეკრულებების, საბალანსო და დამხმარე მომსახურებების ბაზრებს. ამასთანავე, კანონის მიხედვით, დღით ადრე, დღიური და საბალანსო ბაზრები, იმავდროულად, ორგანიზებული ბაზრებია.⁴ რაც შეეხება ორმხრივი ხელშეკრულებების ბაზარს, საქართველოში ის ორგანიზებული ბაზრის სეგმენტი არ არის.⁵

კანონი ორგანიზებული ბაზრის დეფინიციას არ ითვალისწინებს, თუმცა ნორმათა სისტემური ანალიზით შეიძლება დავასკვნათ, რომ, ორმხრივი ხელშეკრულებების ბაზრისგან გა-

¹ მესამე ენერჯეტიკული პაკეტი 2009 წელს შევიდა ძალაში (ზოგადი ინფორმაცია ხელმისაწვდომია ევროპის კომისიის ვებგვერდზე –

https://ec.europa.eu/energy/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en

[ნანახია 15.07.2020]. ის, *inter alia*, მოიცავს ევროპის პარლამენტისა და საბჭოს 2009 წლის 13 ივლისის №2009/72/EC დირექტივას „ელექტროენერჯის შიდა ბაზრების საერთო წესებისა და №2003/54/EC დირექტივის გაუქმების შესახებ“ (ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0072&from=EN> [ნანახია 15.07.2020]).

² Zenke/Dessau, Danner/Theobald, Werkstand: 99. EL September, 2018, Rn. 79.

³ „ელექტროენერჯის ბაზრის მოდელის კონცეფციის დამტკიცების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 16 აპრილის №246 დადგენილება (ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე

<https://matsne.gov.ge/document/view/4852064?publication=0>) [ნანახია 23.08.2020].

⁴ კანონის მე-3 მუხლის „უ.ა“ და „ჰ²²“ ქვეპუნქტები.

⁵ კანონის მე-3 მუხლის „ჰ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული ელექტროენერჯის ბაზრის განმარტება მოიცავს ორგანიზებული ბაზრების ჩამონათვალსაც.

ნსხვაგვებით, ორგანიზებული ბაზრის სეგმენტს ჰყავს ცენტრალიზებული მმართველი – ბაზრის ოპერატორი, რომლის საქმიანობასაც დეტალურად აწესრიგებს კანონი და მის საფუძველზე გამოცემული, შესაბამისი კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები.

ორგანიზებულ ბაზარზე ვაჭრობა წესრიგდება „ელექტროენერჯის ბაზრის წესებით“ (შემდგომ – „ბაზრის წესები“), რომლებსაც ამტკიცებს საქართველოს ენერჯეტიკისა და წყალმომარაგების მარეგულირებელი ეროვნული კომისია (შემდგომში – სემეკი)⁶ შესაბამისი ბაზრის ოპერატორის წარდგინებით. „ბაზრის წესები“ მოიცავს როგორც ელექტროენერჯის დღით ადრე და დღიური ბაზრის წესებს (დანართი №1), ისე ელექტროენერჯის საბალანსო და დამხმარე მომსახურებების ბაზრის წესებს (დანართი №2). შესაბამისად, დღით ადრე და დღიური ბაზრის წესების პროექტს ამზადებს და წარადგენს ბირჟის ოპერატორი, ხოლო საბალანსო და დამხმარე მომსახურებების ბაზრის წესების პროექტს – საბალანსო და დამხმარე მომსახურებების ბაზრის ოპერატორი.

„ბაზრის წესების“ ძირითადი ნაწილი ეთმობა ორგანიზებულ ბაზარზე ვაჭრობას. ორგანიზებული ბაზრის დეტალურ მონესრიგებას განაპირობებს ის ფაქტორი, რომ, კანონის თანახმად, ბაზრის ორგანიზება (ოპერირება) არის მონოპოლიური საქმიანობა და ბაზრის ოპერატორს არ შეიძლება ჰქონდეს მოქმედების შეუზღუდავი თავისუფლება. შესაბამისად, „ბაზრის წესებით“ დეტალურად არის განსაზღვრული არაერთი მნიშვნელოვანი საკითხი (ორგანიზებულ ბაზარზე დაშვება, მონაწილის მიერ განაცხადის განთავსება, ფასწარმოქმნა, ფინანსური ანგარიშსწორება, უბალანსობის მოცულობისა და ფასის გაანგარიშება და სხვა).

უშუალოდ ორგანიზებულ ბაზარზე ვაჭრობის დეტალების აღწერამდე უნდა აღინიშნოს ზოგადად საბითუმო ბაზარზე ვაჭრობის რამდენიმე მნიშვნელოვანი წესი:

- **ელექტროენერჯით საბითუმო ბაზარზე ვაჭრობის უფლება** აქვთ მხოლოდ კანონმდებლობით განსაზღვრულ პირებს. მათი ამომწურავი ჩამონათვალი მოცემულია კონცეფციაში. ესენი არიან: ელექტროენერჯის მწარმოებელი, ტრეიდერი, მიმწოდებელი, მსხვილი მომხმარებელი (რომლის კრიტერიუმებს განსაზღვრავს სემეკი) და სისტემის ოპერატორი. ყველა პირს, რომლებსაც აქვთ საბითუმო ბაზარზე ვაჭრობის უფლება, შეუძლია „ბაზრის წესებით“ განსაზღვრული რეგისტრაციის პროცედურის გავლის შემდეგ ორგანიზებულ ბაზარზეც ივაჭროს.

- საბითუმო ბაზრის მონაწილემ **ორგანიზებულ ბაზარზე ან ორმხრივი ხელშეკრულებით უნდა** გაყიდოს/იყიდოს იმ რაოდენობის ელექტროენერჯია, რომლის სისტემაში მიწოდებასაც/სისტემიდან მიღებასაც აპირებს. **გაყიდული/შესყიდული ელექტროენერჯის რაოდენობიდან გადახრა არის უბალანსობა.** უბალანსობისთვის მონაწილეს შეიძლება დაეკისროს უბალანსობის საფასური, თუ უბალანსობით გაუარესდა (გაიზარდა) სისტემის ჯამური უბალანსობა. ამავდროულად, მონაწილემ შეიძლება მიიღოს შემოსავალიც, თუ უბალანსობით გაუმჯობესდა (შემცირდა) სისტემის ჯამური უბალანსობა.

- კონცეფციის თანახმად, საბითუმო ბაზრის ზოგიერთ მონაწილეს, რომლებსაც საქართველოს მთავრობის დადგენილებით დაეკისრათ **საჯარო მომსახურების განევის ვალდებულება**, მხოლოდ ორგანიზებულ ბაზარზე შეუძლია ვაჭრობა.

- საბითუმო ბაზრის ყველა მონაწილე ვალდებულია თავისი წარმოების, მოხმარების, იმპორტისა თუ ექსპორტის საშუალებები შესაბამისი აღრიცხვის კვანძების მეშვეობით, **დაბალანსების ჯგუფში განევრებით** დაარეგისტრიროს საბალანსო ბაზრის ოპერატორთან. თითოეულ ჯგუფს ინდივიდუალურად ან სხვა ჯგუფებთან ერთად ჰყავს **დაბალანსებაზე პასუხისმგებელი პირი.** დაბალანსების უზრუნველყოფა და შესაბამისი ინფორმაციის საბალანსო ბაზრის ოპერატორისთვის მიწოდება მონაწილეთა პასუხისმგებლობაა. აღნიშნული პროცედურა დეტალურად არის აღწერილი „ბა-

⁶ „ელექტროენერჯის ბაზრის წესების დამტკიცების შესახებ“ სემეკის 2020 წლის 11 აგვისტოს №46 დადგენილება (ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე <https://matsne.gov.ge/document/view/4966631?publication=0>) [ნანახია 23.08.2020].

ზრის წესების“ №2 დანართში (ელექტროენერჯის საბალანსო და დამხმარე მომსახურების ბაზრის წესები). მისი უპირობო დაცვა ბირჟაზე ვაჭრობის წინაპირობაა.

- მიუხედავად იმისა, მონაწილე თავად არის დაბალანსებაზე პასუხისმგებელი პირი თუ ამ ფუნქციას შესაბამისი შეთანხმების საფუძველზე სხვა პირი ასრულებს, მონაწილეს უფლება აქვს, **დამოუკიდებლად ივაჭროს საბითუმო ბაზარზე**. სასურველია, **მონაწილე და დაბალანსებაზე პასუხისმგებელი პირი** წინასწარ, მათ შორის დადებულ ხელშეკრულებაში შეთანხმდნენ იმაზე, თუ რომელი მათგანი ივაჭრებს მონაწილის შესაბამისი ელექტრომომწყობილობის მიერ წარმოებული/მომხმარებელი ელექტროენერჯით, რათა დაბალანსების ჯგუფის ნომინაცია მაქსიმალურად იყოს დაახლოებული რეალურ გეგმასთან და უბალანსობის რისკი მინიმუმამდე შემცირდეს.

- **ბირჟაზე ვაჭრობის შედეგებს (ნომინაციებს) თავად ბირჟის ოპერატორი უგზავნის საბალანსო და დამხმარე მომსახურების ბაზრის ოპერატორს.** თუ ბირჟის ოპერატორისა და მონაწილის მიერ წარდგენილ ნომინაციებს შორის წინააღმდეგობაა, უპირატესობა ენიჭება ბირჟაზე ვაჭრობის შედეგებს (ე. ი. ბირჟის ოპერატორის მიერ წარდგენილ მონაცემებს). ამის მიზეზი კი ის არის, რომ უბალანსობის ხარჯის ანაზღაურების თავიდან აცილების გზა არ შეიძლება იყოს ნომინაციის კორექტირებით ორგანიზებულ ბაზარზე ვაჭრობის შედეგების უარყოფა. წინააღმდეგ შემთხვევაში მონაწილეებს არ ექნებათ ინტერესი, ივაჭრონ სწორედ იმ რაოდენობის ელექტროენერჯით, რომლის სისტემაში მიწოდებასაც/სისტემიდან მიღებასაც გეგმავენ. შესაბამისად, ბირჟაც ველარ გამოხატავს ელექტროენერჯიაზე არსებულ რეალურ მოთხოვნასა და მიწოდებას. რაც შეეხება ორმხრივ ხელშეკრულებას, ამ შემთხვევაში მხარე თავად იღებს მეორე მხარის მიერ სწორი ნომინაციის წარდგენის რისკს.

როგორც აღინიშნა, საქართველოს ელექტროენერჯეტიკული სექტორი თვისებრივად ახალ ეტაპზე გადავიდა. ეს სექტორის მომწესრიგებელი კანონმდებლობის სიღრმისეულ ანალიზს და შესაბამის ნორმათა პრაქტიკაში

გამოყენებასთან დაკავშირებული საკითხების კვლევას საჭიროებს. სწორედ ამისთვის ნაშრომი ორიენტირებულია იმ პროცესზე, რომელიც წარმართება საქართველოს ელექტროენერჯის ორგანიზებულ ბაზარზე (წინასწარ დაგეგმილი წარმოება/იმპორტი და მოხმარება/ექსპორტი). მასში ხაზგასმით არის აღნიშნული აგრეთვე დღით ადრე და დღიურ ბაზრებზე ვაჭრობის მნიშვნელობა. ნაშრომი არ შეიცავს საბალანსო და დამხმარე მომსახურებების ბაზრის შესახებ ინფორმაციას, რადგან მისი ძირითადი დანიშნულებაა ელექტროენერჯეტიკული სისტემის დაბალანსება. აღნიშნული საკითხი კი უფრო ფართო და კომპლექსურია, ვიდრე, ზოგადად, ელექტროენერჯით ვაჭრობა.

II. ელექტროენერჯით ვაჭრობა ბირჟაზე: დღით ადრე და დღიური ბაზრები

ევროპის ელექტროენერჯის ბირჟა ბაზრის სხვადასხვა სეგმენტს მოიცავს. საყურადღებოა ე. წ. „Spot Market“ (დღით ადრე ბაზარი), რომელზეც მიმდინარეობს ყოველდღიური ვაჭრობა 24 საათით ადრე რეჟიმით, თუ ელექტროენერჯის მიწოდება მომდევნო დღისთვის უნდა განხორციელდეს.⁷ აღნიშნული სეგმენტი მონაწილეებს საშუალებას აძლევს, დროის მოკლე მონაკვეთებში, ბაზრის ფასების შესაბამისად მოახდინონ თავიანთი პორტფელის ოპტიმიზაცია, რაც დღის განმავლობაში მოკლევადიანი ფასების განსხვავებებით სარგებლობის შესაძლებლობას იძლევა.⁸ დღით ადრე ბაზარზე ვაჭრობისა და ე. წ. „კლირინგის“ პროცესები ანონიმურია. არცერთ ეტაპზე ბაზრის მონაწილეებმა არ იციან, თუ ყიდვის ან გაყიდვის რომელ დავალებას გასცემენ/წარადგენენ ბირჟის ცალკეული მონაწილეები.⁹ ამ მხრივ სამაგალითოა გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში დღით ადრე ბაზარზე ელექტროენერჯით ვაჭრობის დინამიკა, რადგან, 2005 წლიდან მოყოლებული, სწორედ აღნიშნულ სეგმენტში შეინი-

⁷ Zenke/Dessau, Danner/Theobald, Werkstand: 99. EL September, 2018, Rn. 80.

⁸ იქვე, Rn. 81.

⁹ იქვე, Rn. 83.

შნება ელექტროენერგიით ვაჭრობის საგრძნობი ყოველწლიური ზრდა.¹⁰

საქართველოში როგორც დღით ადრე ბაზარზე, ისე დღიურ ბაზარზე საათობრივი ვაჭრობა მიმდინარეობს, რაც იმას ნიშნავს, რომ მონაწილე ბირჟაზე განაცხადის წარდგენისას უთითებს, თითოეულ საათში რა რაოდენობის ელექტროენერგიის რა ფასად ყიდვა/გაყიდვა სურს. განაცხადის წარდგენა და ვაჭრობის შედეგების გაანგარიშება ხდება ბირჟის ოპერატორის ელექტრონული პლატფორმის მეშვეობით. საქართველოს ბირჟის ოპერატორი იყენებს Nord Pool-ის ელექტრონულ პლატფორმას, რომელიც უკვე 25 წელზე მეტია არსებობს და 21 ევროპულ ბაზარს ემსახურება.¹¹

ორივე ბაზარზე ყიდვის განაცხადი შეიძლება დაკმაყოფილდეს მასში მითითებული ან უფრო დაბალი ფასით, ხოლო გაყიდვის განაცხადი – მასში მითითებული ან უფრო მაღალი ფასით.

1. ვაჭრობის მექანიზმი

დღით ადრე ბაზარზე ტარდება აუქციონი, რომელშიც მონაწილეობს განაცხადის წარმდგენი ყველა მონაწილე. აუქციონი ელექტროენერგიის ფიზიკური მიწოდების წინა კალენდარულ დღეს ტარდება და ვაჭრობის შედეგები აუქციონის ყველა მონაწილისთვის ერთსა და იმავე დროს ხდება ცნობილი.¹²

დღიურ ბაზარზე აუქციონი არ ტარდება და მოქმედებს ე. წ. „first come, first served“ პრინციპი, რაც იმას ნიშნავს, რომ, თუ მონაწილის მიერ განაცხადის განთავსებისას პლატფორმაზე უკვე არსებობს მისი შესატყვისი განაცხადი, ისინი დაუყოვნებლივ წყვილდება (პლატფორმა აღარ ელოდება სხვა შესატყვისი განაცხადების განთავსებას).¹³

2. ელექტროენერგიის ფასი

ევროპაში საბაზისო ფასისადმი ბაზრის ნდობა მაშინ იზრდება, როდესაც ის მანიპულირებისგან თავისუფალია.¹⁴ შესაბამისად, რაც უფრო მაღალია ლიკვიდურობა, მით უფრო მეტად ენდობიან მას ბაზრის მონაწილეები.¹⁵

საქართველოში დღით ადრე ბაზარზე საბაზრო ფასი საბაზრო წონასწორობის წერტილით განისაზღვრება და აუქციონის ყველა მონაწილისთვის საერთოა.

დღიურ ბაზარზე საბაზრო ფასი არ დგინდება და მოქმედებს განაცხადის ფასის პრინციპი, კერძოდ, ელექტროენერგიის ფასს განსაზღვრავს დაწყვილებული განაცხადებიდან სისტემაში უფრო ადრე განთავსებული განაცხადის ფასი.

3. ფასწარმოქმნა

დღით ადრე ბაზარზე ყველა მონაწილის თითოეული განაცხადი (ე. ი. წინადადება, რომელიც ყოველი საათისთვის რამდენიმეა) განთავსდება კოორდინატთა სიბრტყეზე, რომლის X ღერძი აღნიშნავს ელექტროენერგიის რაოდენობას, ხოლო Y ღერძი – მის ფასს. თითოეული მონაწილის განაცხადების ერთმანეთთან დაკავშირებით აიგება ინდივიდუალური მრუდები, მათი გაერთიანებით კი – მთლიანი ბაზრის ორი მრუდი – მიწოდებისა და მოთხოვნის. მათი გადაკვეთის წერტილი (წონასწორობის წერტილი) განსაზღვრავს საბაზრო წონასწორობას, რომელიც მოიცავს დღით ადრე ბაზარზე გაყიდული ელექტროენერგიის რაოდენობასა და ფასს.¹⁶ წონასწორობის წერტილის დადგენისთვის ბირჟის ოპერატორი იყენებს ევროპული ბაზრების ინტეგრირების ალგორითმს – EUPHEMIA-ს.¹⁷

¹⁰ Zenke/Schäfer, Energiehandel in Europa, 3. Auflage, 2012, Rn. 23.

¹¹ Nord Pool, „ისტორია“ (ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე <https://www.nordpoolgroup.com/About-us/History/>) [ნანახია 10.08.2020].

¹² „ბაზრის წესები“, მუხლი 29, პუნქტი 1.

¹³ „ბაზრის წესები“, მუხლი 37, პუნქტი 2.

¹⁴ Zenke/Dessau, Danner/Theobald, Werkstand: 99. EL September, 2018, Rn. 83.

¹⁵ იქვე

¹⁶ „ბაზრის წესები“, მუხლი 28, პუნქტი 2.

¹⁷ „EUPHEMIA-ს საჯარო აღწერილობა“ (ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე <https://www.nordpoolgroup.com/globalassets/download-center/single-day-ahead-coupling/euphemia-public-description.pdf>) [ნანახია 10.08.2020].

თუ დღიურ ბაზარზე მონაწილის მიერ განაცხადის განთავსებისას პლატფორმაზე უკვე არსებობს მისი შესატყვისი ერთი ან რამდენიმე განაცხადი, მისი განაცხადი დაწყვილდება საუკეთესო ფასის განაცხადთან: ყიდვის განაცხადის შემთხვევაში – გაყიდვის ყველაზე დაბალი ფასის განაცხადთან, ხოლო გაყიდვის განაცხადის შემთხვევაში – ყიდვის ყველაზე მაღალი ფასის განაცხადთან. ელექტროენერჯის ფასს განსაზღვრავს სწორედ ამ საუკეთესო ფასის განაცხადის, ე. ი. იმ განაცხადის ფასი, რომელიც უკვე იყო განთავსებული პლატფორმაზე.¹⁸ თუ პლატფორმაზე არსებობს საუკეთესო ფასის რამდენიმე განაცხადი, უპირატესობა მიენიჭება უფრო ადრე განთავსებულ განაცხადს.¹⁹

4. სხვა განსხვავებები

დღით ადრე ბაზარზე აღნიშნულ ეტაპზე დაშვებულია მხოლოდ სტანდარტული საათობრივი განაცხადის განთავსება, რაც იმას ნიშნავს, რომ მონაწილე თანახმაა ამ განაცხადში მოცემული ელექტროენერჯის რაოდენობის როგორც სრულ, ისე ნაწილობრივ ყიდვაზე/გაყიდვაზე.²⁰ დღიურ ბაზარზე შესაძლებელია სხვადასხვა სახის განაცხადების განთავსება.²¹

დღით ადრე ბაზარზე შეიძლება დადგეს მონაწილეთა განაცხადებში მითითებული ელექტროენერჯის რაოდენობების შემცირების სა-
კითხი. კერძოდ, როცა მინოდებისა და მოთხოვნის მრუდები ერთმანეთს არ კვეთს მინოდების დეფიციტის ან სიჭარბის გამო, ბირჟის ოპერატორი პროპორციულად შეამცირებს შესაბამის განაცხადებში მითითებულ რაოდენობებს, ვიდრე მრუდები არ გადაიკვეთება.^{22,23}

ასეთი პრობლემა არ დგას დღიურ ბაზარზე, რადგან აქ მინოდებისა და მოთხოვნის საერთო მრუდები არ აიგება. ერთი და იმავე ფასის რამდენიმე განაცხადის არსებობისას კი უპირატესია სისტემაში უფრო ადრე განთავსებული განაცხადი. შესაბამისად, ბირჟის ოპერატორს არ მოუწევს ერთნაირი მოთხოვნების პროპორციული შემცირება. ის, პირველ რიგში, დააკმაყოფილებს სისტემაში უფრო ადრე განთავსებულ განაცხადს. როგორც ზემოთ აღინიშნა, დროის პრინციპი მხოლოდ დღიურ ბაზარზე მოქმედებს, რაც ამ შემთხვევაზეც აისახება.

ასეთი პრობლემა არ დგას დღიურ ბაზარზე, რადგან აქ მინოდებისა და მოთხოვნის საერთო მრუდები არ აიგება. ერთი და იმავე ფასის რამდენიმე განაცხადის არსებობისას კი უპირატესია სისტემაში უფრო ადრე განთავსებული განაცხადი. შესაბამისად, ბირჟის ოპერატორს არ მოუწევს ერთნაირი მოთხოვნების პროპორციული შემცირება. ის, პირველ რიგში, დააკმაყოფილებს სისტემაში უფრო ადრე განთავსებულ განაცხადს. როგორც ზემოთ აღინიშნა, დროის პრინციპი მხოლოდ დღიურ ბაზარზე მოქმედებს, რაც ამ შემთხვევაზეც აისახება.

5. ფინანსური ანგარიშსწორება

ბირჟაზე ფინანსური ანგარიშსწორების ძირითადი პრინციპია საიმედოობა.²⁴ ბირჟის ოპერატორი არის ცენტრალური ფინანსური მხარე, რაც იმას ნიშნავს, რომ მონაწილე ბირჟის ოპერატორზე ყიდის ან მისგან ყიდულობს ელექტროენერჯიას. შესაბამისად, ბირჟის ოპერატორი ვალდებულია იმ მონაწილეებს, რომლებმაც ბირჟაზე გაყიდეს ელექტროენერჯია, გადაუხადოს მისი საფასური, იმის მიუხედავად, მიიღებს თუ არა ის შემოსავალს ელექტროენერჯის შემსყიდველი მონაწილეებისგან. ამ მიზნით ბირჟის ოპერატორი „ბაზრის წესებით“ განსაზღვრული პროცედურის²⁵ დაცვით ითხოვს გარანტიას ელექტროენერჯის შემსყიდვე-

¹⁸ სანინალმდეგო შემთხვევის მაგალითი: როცა მონაწილის განაცხადის შესატყვისი განაცხადი ჯერ არ არსებობს, მისი განაცხადი პლატფორმაზე დარჩება (თუ განაცხადის ტიპი იძლევა ამის შესაძლებლობას). თუ განთავსდება მონაწილის განაცხადის შესატყვისი განაცხადი, რომლისთვისაც მისი განაცხადი დააკმაყოფილებს საუკეთესო ფასის კრიტერიუმს, ისინი დაწყვილდება და ელექტროენერჯის ფასს უკვე მონაწილის განაცხადი განსაზღვრავს.

¹⁹ „ბაზრის წესები“, მუხლი 37, პუნქტები 3 და 4.

²⁰ „ბაზრის წესები“, მუხლი 26, პუნქტი 1.

²¹ „ბაზრის წესების“ 36-ე მუხლში ჩამოთვლილი და განმარტებულია დღიური ბაზრის განაცხადის ტიპები: სტანდარტული საათობრივი (ლიმიტირებული) განაცხადი, ბლოკური განაცხადი, აისბერგგანაცხადი და შეზღუდული აღსრულების განაცხადი. თითოეულ მათგანს სხვადასხვა დანიშნულება აქვს. მონაწილე თავისი კომერციული სტრატეგიის შესაბამისად განსაზღვრავს, კონკრეტულ შემთხვევაში რომელი განაცხადია მისთვის ხელსაყრელი.

²² „ბაზრის წესები“, მუხლი 28, პუნქტი 5.

²³ მინოდების დეფიციტის ან სიჭარბის გამო განაცხადებში მითითებული ელექტროენერჯის რაოდენობების პროპორციული შემცირების მაგალითები განხილულია Nord Pool-ის მიერ (ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე <https://www.nordpoolgroup.com/trading/Day-ahead-trading/Curtailment-price-thresholds-and-decoupling/>) [ნახსია 10.07.2020].

²⁴ „ბაზრის წესები“, მუხლი 8.

²⁵ „ბაზრის წესები“, მუხლი 43.

ლი მონაწილეებისგან. გარანტიის გაანგარიშების წესი მოგვიანებით იქნება განხილული.

ბირჟაზე ფინანსური ანგარიშსწორების პროცესი მოიცავს შემდეგ მოქმედებებს:²⁶

▪ ბირჟაზე აღებული **ვალდებულებების უზრუნველყოფა** – ბირჟის ოპერატორი ვაჭრობის შედეგების შესაბამისად ითვლის მონაწილის მიერ წარსადგენი გარანტიის ოდენობას და მას ყოველ სამუშაო დღეს პლატფორმის მეშვეობით უგზავნის გარანტიის მოთხოვნას;

▪ მონაწილეთა მიერ გადასახდელი და მისაღები **თანხების გაანგარიშება** (ფიზიკური კლირინგი) – ბირჟის ოპერატორი მონაწილეთა მიერ შესყიდული/გაყიდული ელექტროენერჯის რაოდენობისა და ფასის შესაბამისად ითვლის მათ მიერ გადასახდელ და მისაღებ თანხებს;

▪ მონაწილეთა საკლირინგო ანგარიშების განახლება და **ინვოისების გაგზავნა** (ფინანსური კლირინგი) – ბირჟის ოპერატორი ინვოისში ასახავს ფინანსური ვალდებულებების გაქვითვის შედეგად მიღებულ რაოდენობას და მონაწილის მიერ საბოლოოდ გადასახდელ თანხას. დეტალური მონაცემები მონაწილისთვის ხელმისაწვდომია პლატფორმაზე, მის საკლირინგო ანგარიშზე. ინვოისი დღით ადრე ბაზარზე იგზავნება ვაჭრობის დღესვე, ხოლო დღიურ ბაზარზე – ვაჭრობის მომდევნო დღეს;

▪ ბირჟაზე ნავაჭრი ელექტროენერჯის საფასურის ასანაზღაურებლად **თანხის გადარიცხვა** – მონაწილეებს ამისთვის აქვთ დრო ინვოისის მიღების მომდევნო სამუშაო დღის ბოლომდე, ხოლო ბირჟის ოპერატორს აქვს ინვოისის გაგზავნიდან ორი სამუშაო დღე.

ბირჟაზე არსებობს ორი სახის გარანტია: საბაზისო და განსაკუთრებული.

საბაზისო გარანტია გამოიყენება იმ მონაწილის მიმართ, რომელმაც ბაზარზე იმაზე მეტი ელექტროენერჯია შეისყიდა, ვიდრე გაყიდა. საბაზისო გარანტია განისაზღვრება მონაწილის პოზიციის, რისკის პარამეტრისა და დღის ფაქტორის ნამრავლით. ის გამოითვლება შემდეგი ფორმულის²⁷ მიხედვით:

$$Bcoll_{t,i} = \overbrace{MAX(TQ_{(t-1),i}, \dots, TQ_{(t-30),i})}^{\text{მონაწილის პოზიცია}} \times \overbrace{MAX(HP_{(t-1)}, \dots, HP_{(t-365)})}^{\text{რისკის პარამეტრი}} \times \overbrace{(2 + nbD_{(t),(t+1)})}^{\text{დღის ფაქტორი}}$$

კერძოდ:

▪ **მონაწილის პოზიცია** განისაზღვრება ბოლო 30 კალენდარული დღის განმავლობაში შესყიდული ელექტროენერჯის რაოდენობით (თუ მონაწილემ ამ პერიოდში ელექტროენერჯია გაყიდა კიდევ, მონაწილის პოზიციას გამოაკლდება მის მიერ გაყიდული ელექტროენერჯის მაქსიმალური რაოდენობა);

▪ **რისკის პარამეტრი** განისაზღვრება დროის გარკვეულ პერიოდში (ამ შემთხვევაში – ერთი წლის განმავლობაში) დღით ადრე ან დღიურ ბაზარზე დაფიქსირებული მაქსიმალური ფასით;

▪ **დღის ფაქტორი** განისაზღვრება ვაჭრობის ორი სამუშაო დღისა და მათ შორის არასამუშაო დღეების რაოდენობის ჯამით.²⁸

განსაკუთრებული გარანტია გამოიყენება გამონაკლის შემთხვევაში, როცა გადაუხდელობის რისკი მნიშვნელოვნადაა გაზრდილი. მისი გაანგარიშების უნივერსალური ფორმულა კანონმდებლობით განსაზღვრული არ არის. ამ მექანიზმის გამოყენების შემთხვევაში ბირჟის ოპერატორი ვალდებულია მონაწილეს გაუგზავნოს განსაკუთრებული გარანტიის მოთხოვნის მიზეზისა და გაანგარიშების წესის დასაბუთება.²⁹

²⁸ საბანკო გარანტიის გაანგარიშების მაგალითები: ვაჭრობის დღეა 16 ივლისი (ხუთშაბათი). ბოლო 30 კალენდარული დღეში (16 ივნისიდან 15 ივლისის ჩათვლით) მონაწილეს ბირჟაზე შესყიდული ჰქონდა 50 მგვტ.სთ ელექტროენერჯია, ხოლო გაყიდული – 30 მგვტ.სთ. ბოლო ერთი წლის განმავლობაში ბირჟაზე დაფიქსირებული მაქსიმალური ფასი იყო 150 ლარი/მგვტ.სთ. **საბანკო გარანტია = (50-30)*150*2=6,000.**

ვაჭრობის დღეა 17 ივლისი (პარასკევი). დანარჩენი მონაცემები იგივეა. **საბანკო გარანტია = (50-30)*150*4=12,000.**

²⁹ „ბაზრის წესები“, მუხლი 51.

²⁶ „ბაზრის წესები“, მუხლი 50.

²⁷ „ბაზრის წესები“, მუხლი 49.

6. ამოქმედების ვადები

კონცეფციის მიხედვით, დღით ადრე ბაზარი 2020 წლის 1 ივლისიდან უკვე მუშაობს სატესტო რეჟიმში, ხოლო რეალურ დროში მომავალი წლის 1 ივლისიდან ამოქმედდება.³⁰

ასევე გათვალისწინებულია დღიური ბაზრის 2022 წლის 1 ივლისიდან ამოქმედება. მასაც წინ გაუსწრებს ერთწლიანი სატესტო პერიოდი.³¹

III. დასკვნა

ევროპულ გამოცდილებაზე დაფუძნებული, საქართველოში ასამოქმედებელი ელექტროენერჯის ორგანიზებული ბაზარი უპირობოდ წარმოშობს ახალ შესაძლებლობებს. ამავდროულად, ის მოვლენათა საინტერესოდ განვითარებას გვპირდება. ელექტროენერჯის ფასის ფორმირების სამართლიანი მეთოდი, ბაზარზე შემოთავაზებული პროდუქტების მრავალფეროვნება და ანგარიშსწორების საიმედო

მექანიზმები საქართველოს ენერჯეტიკის სექტორში ინვესტიციების განმახორციელებელთათვის მიმზიდველი იქნება.

ნიშანდობლივია, რომ საქართველოში ელექტროენერჯის ბაზრის განვითარება ევროპასთან დაახლოების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობაა, რადგან ელექტროენერჯით ვაჭრობის ევროპული მოდელის ანალოგის ამოქმედება ხელს შეუწყობს ევროპის ქვეყნებთან დამაკავშირებელი ინფრასტრუქტურის მშენებლობის ინიცირებასა და ევროპულ ბაზრებზე ვაჭრობის შესაძლებლობის რეალიზებას.

სატესტო რეჟიმის დასრულებისა და დღით ადრე ბაზრის ამოქმედების შემდეგ აუცილებელი გახდება ელექტროენერჯით ვაჭრობასთან დაკავშირებული კომერციულ-სამართლებრივი პრობლემების სწრაფად გადაჭრა. ამ პროცესში მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს ევროპის ქვეყნებში დამკვიდრებული პრაქტიკა, საქართველოში არსებულ ფაქტობრივ თავისებურებათა გათვალისწინებით.

³⁰ კონცეფცია, მუხლი 16, პუნქტი 1, ქვეპუნქტი „ა.ა“; პუნქტი 2, ქვეპუნქტი „ა.ა“.

³¹ კონცეფცია, მუხლი 16, პუნქტი 3, ქვეპუნქტი „ა“; პუნქტი 4.